

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ЮБИЛЕЕНЪ
СБОРНИКЪ
АНДРЕЙ ТОШЕВЪ

ПОДЪ РЕДАКЦИЈТА
НА
ВЛАДИСЛАВЪ АЛЕКСИЕВЪ
ПРОФ. СОФ. УНИВЕРСИТЕТЪ

СОФИЯ
ИЗДАНИЕ Т. Ф. ЧИПЕВЪ
1 9 4 2

ПЪРВИ СРЪБСКО-ГРЪЦКИ РАЗГОВОРИ ЗА ПОДЪЛ- БАТА НА МАКЕДОНИЯ

Когато на 6 септемврий Пловдивъ прогласи Съединението, краля Миланъ се намиралше въ Виена. Още отъ тукъ той телеграфира на своето правителство да почне мобилизацията. На 8 вечерята Миланъ бѣше вече въ Бѣлградъ. На другия день още рано сутринята той свика министерския съветъ на заседание. Той го свика не толкова да вземе неговото мнение, а да съобщи решението си. Неговото решение бѣ да върне старото положение въ Източна Румелия или съ силата на оржжието да възстанови балканското равновесие, нарушено отъ българитѣ. Мобилизацията биде обявена официално. Така Сърбия даде да се знае, че ще действува.

Балканското равновесие интересуваше въ еднаква степенъ и Гърция. Сръбското правителство влѣзе веднага въ допиръ съ нея. Още на 10 септемврий Гарашанинъ, министъръ-председателъ и министъръ на външнитѣ работи, посети управляващия гръцката легация въ Бѣлградъ, Назосъ, и го помоли да пита шефа на гръцкото правителство, Делиянисъ, „какво ще бѣде държането на Гърция къмъ сериознитѣ събития, които бѣха извършени“, като даде да се разбере, че намира момента благоприятенъ за едно споразумение между дветѣ страни. Делиянисъ отговори, че ще разисква тоя въпросъ съ краля, който се очакваше да се завърне скоро отъ чужбина. Два дни по-късно Гарашанинъ отново видѣ Назоса. Тоя пътъ той изказа направо желанието си за едно задружно действие на Сърбия и на Гърция въ случай, че старото положение не се въдвори въ Източна Румелия. Гръцкото правителство не се показва много отзивчиво на тая покана. Едвамъ десетъ дена по-късно Делиянисъ отговори, натоваряйки своя представителъ да пита Гарашанинъ, на каква основа би могло да стане препоръчаното отъ него споразумение.

Гърцитѣ можеха да се смѣтатъ по-засегнати отъ Съединението отколкото сърбитѣ. Тѣ бѣха навикнали да гледатъ на територията южно отъ Балкана като на частъ отъ законното наследство на елинизма и, макаръ Източна Румелия да бѣ и по-рано фактически втора българска държава, тѣ посрещнаха присъединението ѝ къмъ българското княжество като тежкъ ударъ. Още по-тревожна отъ загубата на Източна Румелия бѣше за тѣхъ мисълта, че България, уголѣмена по територия и мощъ, насърдчена отъ своя успѣхъ, ще простие единъ день ржка и върху Македония. Презъ руско-турската война гърцитѣ бѣха мирували, хранейки надежди върху своитѣ покровители между силитѣ; Берлинскиятъ договоръ ги разочарова. Тѣ смѣтаха сега, че оная грѣшка не бива да се повтаря. Щомъ като България бѣ почнала политиката на свършенитѣ факти, и Гърция трѣбвало да постави Европа предъ единъ свършенъ

фактъ, като нахлуе въ турскитѣ предѣли и вземе отъ тѣхъ своя дѣлъ, докато не стане късно. Въ Атина, въ Воло и други градове станаха буйни манифестации, общественото мнение се възпламени и правителството на Делиянисъ се видѣ въ едно крайно мъчно положение. То знаеше слабостта на Гърция и не смѣеше да поведе по повика на вестниците и на площаднитѣ оратори за нахлуване въ Турция, но не можеше и да остави безъ внимание възбуждението на общественото мнение. То реши да следва една политика, която единъ гръцки историкъ, Дрососъ, опредѣля съ следнитѣ думи: „воинствена предъ гръцкия народъ и заплашителна, но не лишена отъ помирителни намѣрения предъ силитѣ“. Воинствеността се прояви още на 12 септемврий, когато гръцкото правителство обяви обща мобилизация.

И Гърция и Сърбия бѣха мобилизирани, и стоеха заплашително, но тѣхнитѣ заплашвания не бѣха по същи адресъ. Гърция се наكانваше да напада Турция; намѣренията на Сърбия се насочиха срещу България. Още при подписването на С.-Стефанския договоръ Миланъ смѣтна, че една българска държава въ тия граници, това значело „пропастъ за Сърбия“. 1) Тайната конвенция съ Австрия отъ 1881 г. той я сключи съ надежда, че подъ нейно покровителство той, въ даденъ моментъ, ще се спусне къмъ Вардарската долина, за да осуети образуването на една Велика България. Тая идея му се нравѣше и сега политически; но тя го плашеше военно. Отъ дветѣ войни, които бѣ водилъ срещу Турция, той бѣ останалъ подъ страшно впечатление отъ турската сила, и се боеше да не би и сега едно нападение срещу нея да се завърши съ катастрофа както въ 1876. Неговата политика бѣ опредѣлена: или да се развали Съединението, или Сърбия да получи, за възстановлението на равновесието, една териториална компенсация за смѣтка на България. 2) Тукъ политиката на Сърбия се раздѣляше отъ политиката на Гърция, тъй като Гърция, както личеше отъ географическото ѝ положение, не можеше да добие нѣкаква територия освенъ отъ Турция. При все това допирѣтъ между дветѣ държави не престана. Само че сега Гърция е, която ще го търси. Сърбия отговаряше различно, споредъ както се развиваше положението.

Отначало Миланъ, макаръ и да бѣ мобилизиралъ, мислѣше, че ще мине безъ война. Силитѣ преговаряха по румелийския въпросъ и той се надѣваше, че съ поддръжката на Австрия ще може да постигне една отъ дветѣ цели, които си бѣ поставилъ. Отъ сътрудничеството на Гърция той не виждаше нужда; напротивъ, една гръцка намѣса можеше да усложни работитѣ. Затова, ко-

1) Слободанъ Ивановичъ, „Влада Милана Обреновича“, т. II, с. 245.

2) Слободанъ Ивановичъ намира, че това, което кралъ Миланъ искалъ отъ България, не било много, особено като се вземѣло предъ видъ, че, жертвувайки Трънъ и Видинъ, българитѣ си обезпечавали за себе си цѣла Източна Румелия. „Обаче, бележи той, Трънъ и Видинъ имаха за насъ военна ценностъ: съ тия две точки ние изправяхме стратегическата си граница спрямо българитѣ и нѣмъ пресичахме пътя къмъ Македония“. Ц. с., стр. 248.

гато Назосъ отиде въ Нишъ, дето бѣ свикана да заседава скупщината, за да пита отъ името на Делиянисъ какви сж намѣренията на Сърбия, Гарашанинъ даде на гръцкото правителство съвета за благоразумие: че трѣбва да се чака решението на конференцията, която трѣбваше да се събере въ Цариградъ, че всѣко прибързано действие може да предизвика мѣрки отъ страна на силитѣ противъ Гърция, противъ Сърбия, или противъ дветѣ наедно.

Между туй очакванията на Миланъ не изглеждаха да се сбждватъ. Австрия се показваше безсилна да му помогне, понеже не бѣше поддържана отъ Германия и опасността растѣше, щото конференцията да намѣри нѣкоя формула, подъ която да признае пловдивския превратъ. Сърбия виждаше, че може-би ще трѣбва сама да действува, и държането на Гърция добиваше въ нейнитѣ очи отново важность. Гарашанинъ казваше сега на Назосъ, че, ако силитѣ признаятъ Съединението, безъ да държатъ смѣтка за гръцкитѣ и сръбскитѣ искания, за Гърция и Сърбия не оставало друго срѣдство, освенъ да търсятъ гаранции, съ оржие въ рѣка, всѣка споредъ своитѣ стратегически съображения. Той питаше освенъ това дали едно еднакво официално заявление на дветѣ държави предъ силитѣ не би било навременно. Делиянисъ, отъ своя страна, безъ да покаже голѣма ревность за сръбското внушение, се задоволи да покани сръбското правителство то да посочи какъ трѣбва да се състави това заявление. Въ действителность и въ Гърция и въ Сърбия имаше голѣмо колебание, и, докато се търсѣха една друга, тѣ непрестанно се озъртаха къмъ силитѣ и гледаха да налучкатъ правия пѣтъ. Истина, една седмица по-късно Гарашанинъ съобщаваше на гръцкото правителство, че една задружна дипломатическа постѣпка на Сърбия и на Гърция можела да подразни силитѣ и да намали шансоветѣ за едно връщане на старото положение въ Източна Румелия.

Въпрѣки всичко, което можеше да се знае за истинскитѣ намѣрения на Милана, Делиянисъ, човѣкъ отдаденъ на химери, продължаваше да храни надежда, че Сърбия ще устреми погледитѣ си къмъ Косово поле и ще застане така на сжщата линия съ Гърция за едно действие срещу Турция. Но къмъ края на октомврий той трѣбваше да узнае, че сръбското правителство, далечъ да замисля каквото и да е срещу Турция, търси нейната неуралность за едно нападение срещу България и води преговори въ Цариградъ. Тогава Делиянисъ се обърна, съ още по-голѣма химеричность, въ друга посока. „Като загуби надеждата въ Сърбия, пише М. Ласкарисъ, гръцкото правителство, не се поколеба, въ своето незнание какво да прави, да вземе предъ видъ възможностьта на едно споразумение съ България“.¹⁾ Разговоритѣ, които водилъ гръцкиятъ представителъ въ София, не довели до нищо. Докато Гърция се питаше кой пѣтъ вече да хване, дойде сръбското нападение върху България.

Преди сръбско-българската война да избухне, Назосъ бѣ во-

¹⁾ M. Lascaris, Greece and Serbia during the war of 1885.

диль разговори, освенъ съ Гарашанинъ, съ двама видни сръбски държавни мъже, Пирочанацъ и Стоянъ Новаковичъ. И двамата тѣ бѣха отъ сжщата партия, на която принадлежеше Гарашанинъ — напредняци — но раздѣлени отъ него напоследъкъ и по вътрешната политика и очакващи да поематъ скоро неговото наследство. Починъ за тия разговори бѣ взетъ отъ Новаковича. Споредъ Назосъ, Новаковичъ му държалъ следния езикъ: „Единъ нападателенъ и отбранителенъ съюзъ между Гърция и Сърбия е абсолютно необходимъ, за да не кажа, че той се налага. Една обща опасность ни тласка къмъ тоя съюзъ; общественото мнение въ Сърбия вѣрва даже, че той е сключенъ, дотолкова тази идея е узрѣла отъ нѣколко години въ страната. Българитѣ, на приятелството на които въ единъ моментъ разчитахме, не мислятъ за друго освенъ за нашата гибель; тѣ биха ни унищожили, ако единъ день станатъ по-силни отъ насъ. Да не се бавимъ; нека да направимъ взаимни жертви“.

Въ разговоритѣ, започнати отъ Новаковича, не се касаеше вече за Съединението и Изт. Румелия, а за подѣлба на земи подъ Турция.

Не за пръвъ пжтъ между Сърбия и Гърция ставаха разговори по тоя предметъ. Въ времето на князь Михаила дветѣ държави бѣха достигнали пълно споразумение. Наистина, на 14 августъ 1867 г. М. А. Петровиевичъ отъ името на Сърбия и П. А. Заносъ отъ името на Гърция подписаха въ Феслау, близу до Виена, единъ таенъ съюзъ за война срещу Турция, въ който се разграничаваха земитѣ за завладяване.¹⁾ Така въ гл. 4 на договора се казваше:

„Следъ започването на военни действия високитѣ договарящи страни се задължаватъ да преследватъ съ всичкитѣ свои сили пълното освобождение на всички християнски населения въ Европейска Турция и островитѣ на Архипелага. Обаче, ако неотстраними прѣчки се противопоставятъ на пълното постигане на целта на съюза, всѣка една отъ високитѣ договарящи страни ще бжде свободна да прекрати борбата и да сложи оржжието, щомъ като ще може да обезпечи на своя съюзникъ следнитѣ резултати:

за Н. В. Краля на Елинитѣ — освобождението и присъединението къмъ държавата на Епиръ и Тесалия;

за Н. В. Сръбския Князь — освобождението и присъединението къмъ държавата му на Босна и Херцеговина“.

Князь Михаилъ много добре разбираше, че можеше да се появятъ за присъединението на Босна и Херцеговина непреодолими прѣчки отъ страна на Австро-Унгария, която смѣташе тия две области като необходимъ хинтерландъ на владѣната отъ нея Далмация. Затова къмъ договора бѣ добавенъ и единъ „отдѣленъ актъ“, който гласѣше:

„За да се предотврати всѣка мъчнотия, която би могла да произлѣзе като последиствие отъ постановленията на чл. 4 отъ днешния таенъ договоръ между Гърция и Сърбия, пълномощницитѣ на дветѣ държави сж се споразумѣли въ следното:

¹⁾ S. Th. Lascaris, La politique extérieure de la Grèce, c. 217—220.

ако вследствие на непредвидени събития, съставляващи *force majeure*, стане невъзможно присъединението на областитѣ, споменати въ речения членъ като единъ минимумъ на териториални придобивки, Гърция и Сърбия си запазватъ правото да търсятъ една равноценностъ между съседнитѣ области, находящи се подъ прѣката властъ на Отоманската Порта;

въ случай, че подобна евентуалностъ се представи, Негово Величество Кралтъ на Елинитѣ и Негово Величество Сръбскиятъ Князь ще се споразумѣятъ заедно, за да опредѣлятъ границитѣ на областитѣ или околитѣ, които трѣбва да се присъединятъ къмъ тѣхнитѣ респективни държави, като вземагъ, обаче, за основа еднаквостта на произхода, която свързва тѣзи провинции или околии съ Гърция и Сърбия“.

Този съюзъ умрѣ съ смъртта на князь Михаила. Той щѣше сигурно да остане и така безъ последиствие. Но той остави една традиция на разбирателство между дветѣ страни.

Къмъ нея се върнаха сега и дветѣ страни. Съ Гарашанинъ Назосъ бѣ разисквалъ за едно споразумение, но въ общи черти; Новаковичъ пристъпи конкретно къмъ целта. Не ставаше дума сега, както въ 1867 год., за завладявания, по които дветѣ страни бѣха съгласни, а за територии, които можеха да повдигнатъ спорове между тѣхъ. Така се ражда за първи пжтъ между сърби и гърци въпросътъ за подѣлбата на Македония.

За разговоритѣ между Новаковичъ и Назосъ има два извора: едно писмо на първия и телеграмитѣ на втория. Ще приведемъ какво казватъ единиятъ и другиятъ.

Назосъ, говорейки неофициално, изказалъ следното мнение:¹⁾

„Сърбия трѣбва да се откаже окончателно отъ своитѣ претенции върху Струмица и Битолската равнина, както и върху Охридъ. Владението на града Струмица и едноименния притокъ на р. Струма, водеща къмъ Сърската равнина, отъ която Гърция не може да се откаже, трѣбва сжщо да принадлежатъ, естествено, на Гърция. Не може да се отстъжи Струмица, която е на права линия съ Мелникъ и Неврокопъ, и да се държи едноименния притокъ. Що се отнася до Битоля, Гърция не може по никакъвъ начинъ да се откаже отъ нейното владение. Границитѣ на Сърбия въ централна Македония не трѣбва да отиватъ оттаткъ Прилепъ, Крушово и рѣката Църни-Дринъ, т. е. границитѣ ѝ не трѣбва да минаватъ подъ града Охридъ и езерото му. Гърция може да направи отстъпки само на северъ отъ Мелникъ и Неврокопъ“.

Ето какво пише отъ своя страна Новаковичъ за размѣната на мисли, която бѣ ималъ съ Назосъ:²⁾

„Разговаряйки съ него като частно лице (тогава бѣхъ министъръ на разположение), азъ се помъчихъ да узная границата на гръцкитѣ аспирации, и той тогава ми каза, че гръцката програма

¹⁾ M. Lascaris, ц. с., стр. 9—10.

²⁾ Владанъ Джорджевичъ, Сръбја и Грчка, стр. 10.

иска: Тракия цѣла, освенъ Източна Румелия (която тѣ, гърцитѣ, смѣтаха за изгубена), южна Македония така, че границата да иде отъ изтокъ на западъ по линията Неврокопъ (на Места), Мелникъ (на Струма), Струмица, Охридъ, Драчъ, обхващайки Битоля, така че всички изброени градове, освенъ Драчъ, да останатъ на Гърция. Защото тая граница била стратегическа. Южно отъ Мелникъ Гърция не би искала да отстъпи една сфера на Сърбия, защото сърбитѣ отъ тамъ би се промъкнали къмъ Съръ, а Гърция държала много на Съръ. За Битоля сжщо ми каза, че държали много поради това, че тя била стратегическа позиция. Що се отнася до Драчъ, каза ми, че по-лесно би могли да го отстъпятъ, ако Сърбия държи на него. По въпроса за Солунъ каза, че за тѣхъ е съвсемъ невъзможно „и годити се“, защото така сръбската сфера би раздвоила като клинъ гръцката. Въ обезщетение за това не би имало никакъвъ споръ да се направятъ всички концесии на сръбскитѣ търговски нужди въ Солунъ“.

За сръбскитѣ претенции, представени отъ Новаковичъ въ 1885 г., нѣмаме известия, но за тѣхъ можемъ да сждимъ по програмата, която той презъ 1890 г., въ качеството си на сръбски министъръ въ Цариградъ, предложи на одобрението на правителството си като основа за преговори съ гръцкия си колега Маврокордато. Първитѣ две части на тая програма гласятъ:

I. Основата на сръбско-гръцкото споразумение за пропаганда е да се изключатъ българитѣ отъ Македония, а целта му е да се изтласка съвсемъ отъ Македония екзархийското управление и схизматическата църква и да се възвърне каноническото единство съ вселенската патриаршия.

II. За да може тя да се постигне, опредѣлятъ се сфери на пропаганда. Въ сръбската сфера би влѣзли освенъ Косовскиятъ вилаетъ (т. е. Скопскиятъ, б. н.), доколкото у него има български схизматици, цѣлиятъ Битолски вилаетъ и северната частъ на Солунския вилаетъ до Демиръ Капия съ долинитѣ на Струма и Места до Мелникъ и Неврокопъ, оставяйки тия два града на гръцката, а Струмица на сръбската пропаганда.

Въ Битолския вилаетъ влизатъ и Костуръ и Корча. Отъ планинската верига на югоизтокъ отъ Битоля и по-долу на югъ ние нѣмаме много шансове, както и българитѣ не сж могли нищо да сторятъ въ Костуръ. Тукъ би могло да се направятъ нѣкои концесии.

III. Възъ основа на това споразумение гръцката и сръбската дипломация би имала за задача да поддържа и да шири мисълта, че въ Македония нѣма други освенъ сърби и гърци. Печатътъ, домашенъ и чуждъ, доколкото може да се влияе на него, трѣбва да се насочи по сжщия пжтъ на действие за сръбско-гръцката пропаганда въ Македония.

Преговоритѣ на Новаковичъ въ Цариградъ не дойдоха до едно заключение. Владанъ Джорджевичъ, назначенъ пълномощенъ министъръ въ Атина, ги продължи презъ време на своята мисия (1891—1893). Премѣстенъ въ 1894 г. въ Цариградъ, дето стоя до

1897 г., той преговаря пакъ за дѣлението на сферитѣ въ Македония, тоя пжтъ съ патриаршията, при подкрепата на руското посолство. Нови обнародвания на документи ще ни покажатъ може би, че отъ 1897 г. до Балканската война никога допирѣтъ на сърби и гърци досежно подѣлбата на Македония не е преставалъ. Главнитѣ линии бѣха опредѣлени; оставаха само подробностиѣ. По тѣхъ дветѣ правителства безъ много мъка се споразумѣха и въ 1913 г. поставиха България предъ свършенъ фактъ.

Тия дълги гръцко-сръбски преговори за ограбването на Македония, за жалость, малцина у насъ знаеха. Единъ отъ тѣхъ бѣ Андрей Тошевъ. Но неговиятъ гласъ се губѣше въ шума на тия утопии, които периодически нахлуватъ въ българската обществена мисль и я правятъ лесна плячка на чуждитѣ пропаганди.

Симеонъ Радевъ